



NIEUWSBRIEF



| | |
|--|----|
| Ridder Arne Koets | 2 |
| 'On to Richmond', de slag bij Bull Run 1861 | 4 |
| Aan de vergetelheid onttrokken: Papoea Vrijwilligers Korps | 6 |
| Boekenkast | 7 |
| De schutterij, ordehandhavers en landsverdedigers | 8 |
| Operatie terugvoer uit Uruzgan | 10 |
| Malariamug verslaat Engels invasieleger | 12 |
| Bevrijding van Walcheren, 1944 | 14 |

Arne Koets: passie voor museum en le

door Edwin Ouwejan

Bezoekers komen Arne Koets tijdens hun rondgang door het museum regelmatig tegen. Zonder zich daar overigens van bewust te zijn. De geboren Delftenaar fungeert regelmatig als model op foto's en in video's. Zo is hij in de tentoonstelling over toernooiridders te bewonderen in harnas en als kasteelheer. Een gesprek met een gedreven en enthousiaste medewerker met een passie voor harnassen, levende geschiedenis en het museum.

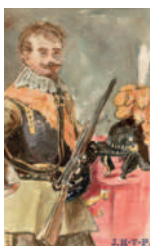
Arne's fascinatie voor militaire geschiedenis begon letterlijk in het Legermuseum. Zijn zakgeld ging niet op aan snoep, stripboeken of speelgoed, maar aan museumbezoek en het kopen van tinnen figuren en schepen die in het museum werden gegoten. "Thuis staat nog een grote tinnen vloot en ik had zoveel indruk gemaakt dat de tingietor mij jaren later nog wist te herinneren." De liefde voor het museum zat er dus al vroeg in: "Ik prijs mijzelf dan ook gelukkig dat ik hier mag werken."

Een andere passie van Arne is levende geschiedenis en dan vooral re-enactment van riddergevechten. Een passie die begon als een onschuldige hobby, maar zelfs uitgroeide tot een fulltimebaan bij het Britse legermuseum Royal Armouries in Leeds.

"Het is een dure hobby. Een harnas op maat laten maken, kost enkele jaren en enorm veel geld. Mijn laatste harnas kostte ongeveer 25.000 euro. Als je het serieus wilt beoefenen, dan moet dat wel professioneel." Maar momenteel is re-enactment weer een serieuze hobby geworden vanwege zijn drukke baan bij de afdeling Activiteiten en Evenementen in het museum. Bij de Royal Armouries was Arne lid van het team dat demonstraties gaf in onder meer zwaardvechten. De manier waarop het museum dit aanpakte, maakte Arne duidelijk dat activiteiten en evenementen toegevoegde waarde bieden: "De laatste jaren proberen musea steeds meer diepgang en inhoud te geven aan hun producten. Dat betekent verder kijken dan voor de handliggende activiteiten zonder een verhaal."

Re-enactment als informatiebron

Het Legermuseum zoekt steeds meer naar activiteiten die onderdelen van een tentoonstelling extra kunnen belichten. Een voorbeeld hiervan is de tentoonstelling over toernooiridders: "De mêlée tijdens een toernooi is voor ridders een zeer verwarrend gevecht. Ze dragen zware wapens en hun zicht is beperkt door de helm. De vraag is hoe je dat als museum kan laten zien en voelen. De oplossing werd gevonden in een skippybal! Met een helm, zwaard en schild en de skippybal als paard mogen kinderen het toernooiveld in om te ondervinden hoe lastig en verwarrend het



Bij de voorpagina:

Tekening van Jan Hoyneck van Papendrecht naar zeventiende-eeuws schilderij van Nederlands officier van schutterij. (Collectie Legermuseum)



Arne Koets op de tentoonstelling Toernooiridders.

is. Hoe weinig je ziet en hoort. Het is een mooie combinatie van spel, beleving en educatie en in lijn met de boodschap die wij willen geven op de tentoonstelling."

Het 're-enacten' geeft veel inzicht voor beoefenaars van militaire geschiedenis en dus ook musea: "Doordat wij in de praktijk experimenteren met materiaal ontdekken we proefondervindelijk zaken waarover de wetenschap zich al jaren buigt. Zo zijn wij er achter gekomen dat de ontwikkeling van het middeleeuwse zadel wellicht nog belangrijker was dan de uitvinding van de stijgbeugel. Het zadel geeft stabiliteit en steun. En geeft de ridder de mogelijkheid om hoger te zitten en zwaarder bepantserd te zijn." Het museum kan gelukkig ruimschoots profiteren van zijn hobby. Het uitgebreide netwerk van Arne wordt bijvoorbeeld ingeschakeld om bij te springen bij het maken van de filmpjes voor de tentoonstelling over toernooiridders. Tegelijkertijd kunnen de re-enacters ook weer profiteren van de bronnen, informatie en voorwerpen waarover het museum beschikt en de professionele deskundigheid die het museum biedt.

Kansen en bedreigingen

De aanstaande verhuizing naar Soesterberg heeft voor Arne twee kanten. "Het pand in Delft biedt onvoldoende ruimte om tentoonstellingen te ontplooiën. De omstandigheden hier zijn ook niet optimaal voor de goede conservatie van objecten. Tegelijkertijd brengt de verhuizing ook veel onzekerheden met zich mee. Het is een spannend proces, kost veel werk en is ingewikkeld. Het vraagt om veel expertise."

vende geschiedenis



Arne ziet de verhuizing ook in het licht van de wens aan interactie en beleving die bij het grote publiek speelt: “Soesterberg biedt ons meer mogelijkheden voor tentoonstellingen, maar door de bezuinigingen zijn de toekomstige mogelijkheden echter nog uitdagend.” Toch blijft Arne dromen van een prachtig museum dat informatie en beleving naadloos kan samenbrengen in Soesterberg. Een droom die hij graag helpt waar te maken.

Verwarring

Een aantal Vrienden heeft eind 2010 de nieuwe Vriendenkaart en het verzoek tot betaling van de donatie ‘gemist’. Kaart en betalingsverzoek waren, anders dan vorige jaren, gedrukt op de achterkant van het adresblad van de Nieuwsbrief. Voor deze Vrienden er erg in hadden, verdween het adresblad bij het oud papier. Zij hebben, als ze zich hebben gemeld, een nieuw exemplaar gekregen. Vanwege de forse kostenbesparing wordt dit jaar dezelfde methode gebruikt. Dan zullen we er wel beter de aandacht op vestigen! Het spijt ons als u van de nieuwe werkwijze ongemak hebt ondervonden.

Jacques Bonewit
penningmeester

Een nieuwe lente, een nieuw uiterlijk

Vijf jaar geleden in mijn voorwoord voor de Nieuwsbrief 2006 nummer 1 kopte ik ‘Een nieuwe lente, veel nieuwe geluiden’, maar nu ziet u dat onze Nieuwsbrief een nieuw uiterlijk heeft. Niet omdat wij zo graag verandering willen, maar eenvoudigweg omdat het crèmekleurige papier op is en niet meer



(Foto: Wim den Dunnen)

leverbaar. Dus nu helder wit

na tien jaar. Tien jaar geleden verscheen de eerste Nieuwsbrief nieuwe stijl, ook in het openingswoord van mijn illustere voorganger Jacques Bartels, aanvangend met ‘een nieuwe lente, een nieuw geluid’. Toen was het echt nieuw en het is ontegenzeggelijk de verdienste van Jacques Bartels, natuurlijk ook met inbreng van zijn medebestuurders, om de Vriendenstichting naar een nieuw en hoger plan te tillen. Ook al bestaan wij inmiddels meer dan 60 jaar, pas in 2000 werd de stichting Vrienden echt zelfstandig. Onder leiding van Jacques Bartels werden vele initiatieven ontplooid, waarvan deze zestien pagina’s tellende full colour Nieuwsbrief een belangrijk, en door de Vrienden zeer gewaardeerd, onderdeel was. Ere, wie ere toekomt. Daar plukken wij nog steeds de vruchten van, zodat ik hoop dat u ons zult vergeven de papierkleur noodgedwongen veranderd te moeten hebben. Tien jaar zijn, terugkijkend, snel voorbijgegaan. Er is veel veranderd, maar ook veel niet. Een van de acties van Jacques Bartels en zijn bestuur was het uitzetten van een enquête onder de Vrienden om hun belangstelling te peilen. In die Nieuwsbrief nummer 1 van 2001 zijn de uitkomsten daarvan te lezen: wapens, uniformen en voertuigen zijn de belangrijkste drie interessegebieden en de beide Wereldoorlogen de belangrijkste tijdvakken. Bezien wij de enquêteformulieren welke door de nieuwe Vrienden de afgelopen vijf jaar zijn ingevuld, dan blijken de uitkomsten dezelfde.

Hebben wij het dan over een nieuwe lente, een nieuw geluid, dan is dat toch een interessant gegeven voor het nieuwe museum over een paar jaar in Soesterberg. Een museum is er immers niet alleen als bewaarplaats van cultureel erfgoed, maar ook voor het publiek om kennis te nemen van onze rijke militaire historie. Dan is natuurlijk belangrijk waar het publiek op afkomt, en onze Vrienden zijn daarvoor een goede graadmeter. De toekomst zal het leren en misschien krijgen we daar al een voorproefje van tijdens de Vriendenmiddag op 21 mei. Ik hoop velen van u daar te mogen begroeten.

Gijs Scholtens
voorzitter

Amerikaanse Burgeroorlog breekt uit

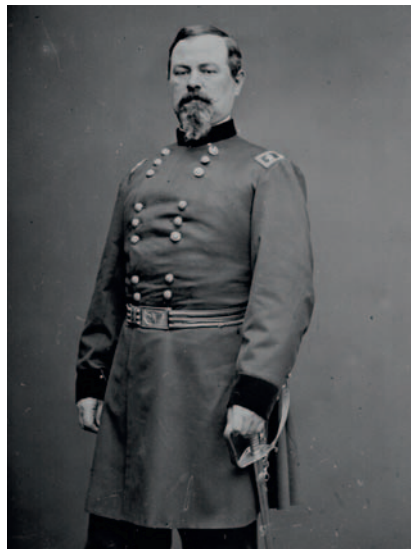
Amateurs ten oorlog

door Ed Coumans

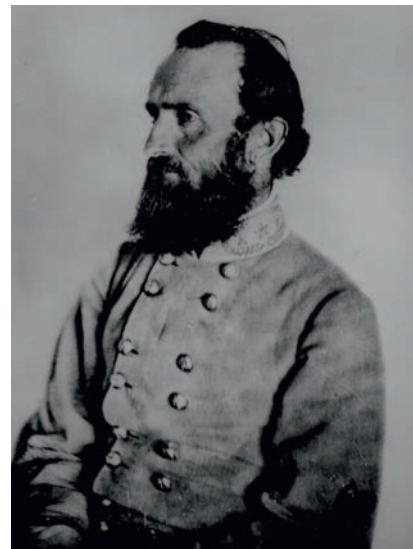
Opgehitst en naïef, oorlog kennen ze niet, kiezen de Amerikanen er 150 jaar geleden makkelijk voor hun interne conflict gewapend te beslechten. Politici en burgers eisen actie van hun onervaren, in feite amateurlegers. In juli 1861 treffen Noord en Zuid elkaar bij het riviertje de Bull Run. Het begin van een vijfjarige bloedige burgeroorlog.



Brigadegeneraal Pierre Beauregard.
(Collectie Nationaal archief VS)



Brigadegeneraal Irvin McDowell.
(Collectie Nationaal archief VS)



Brigadegeneraal Thomas 'Stonewall' Jackson.
(Foto: George W. Minnes, Collectie
Nationaal archief VS)

Het conflict dat de geschiedenis ingaat als de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865) komt niet uit de lucht vallen. De noordelijke en de zuidelijke staten zijn anno 1860 uit elkaar gegroeid. Oorzaak is de slavernijkwestie. Het geschil komt op scherp te staan als Lincoln president wordt. In de zuidelijke Amerikaanse staten heeft hij geen enkele stem gekregen. Veel inwoners van deze gebieden vrezen dat Lincoln de slavernij zal beperken of zelfs afschaffen: ze zien hun bestaan bedreigd. Daarom besluiten de zuidelijke staten zich af te scheiden van de Verenigde Staten. Zuid-Carolina zet als eerste die stap in december 1860. In de maanden daarna volgen meer staten. Samen vormen ze de Confederatie. De noordelijke staten blijven de Verenigde Staten (Unie) trouw. Ook erkennen ze het recht op zelfbeschikking niet en noemen de afscheiding een rebellie.

Fort Sumter

Lincoln roept 75.000 vrijwilligers op om de opstand te onderdrukken, maar de aanmeldingen overtreffen dit aantal. Ook in de zuidelijke staten stromen de vrijwilligers toe. Wapens en uitrusting zijn echter schaars. Bovendien is er een schreeuwend tekort aan ervaren officieren die de vele vrijwilligers kunnen smeden tot regimenten die op het slagveld hanteerbaar zijn.

De Verenigde Staten heeft nauwelijks een militaire traditie. De laatste oorlog die het land voerde, is jaren geleden tegen Mexico (1846-1847). Het federale leger telt ook slechts 16.000 man en is verspreid gelegerd over het enorme grondgebied. Een derde van de officieren van dit leger gaat over in dienst van de Confederatie. Van de beroepsofficieren heeft echter nauwelijks iemand ervaring met het bevel over een brigade of divisie.

Na de afscheiding nemen de geconfedereerden federale forten en arsenalen op hun grondgebied in. Maar het garnizoen van Fort Sumter voorkomt inname; een belegering volgt. Als de Unie het fort vanaf de Atlantische Oceaan probeert te bevoorraden, schiet de vijandelijke kustartillerie op de schepen. Ook volgt een bombardement van het fort. Na twee dagen ongelijke strijd geeft het fort zich op 13 april over. Het garnizoen wordt meteen weer vrijgelaten. Op een muilezel na is er geen dode gevallen. Het gewapend conflict kan nog in de kiem gesmoord worden.

Maar heethoofden aan beide kanten zetten de toon. In Noord en Zuid gaan politici en burgers ervan uit dat één grote slag het conflict in hun voordeel zal beslechten. In de hoofdstad van de Unie, Washington, is de druk op de legerleiding groot om op te rukken naar Richmond. Deze hoofdstad van de Confederatie ligt op slechts enkele dagmarsen van Washington (160 km). 'On to Richmond', koppen de kranten.

De grens tussen Unie en Confederatie loopt vlak ten zuiden van Washington langs de rivier de Potomac. Aan de andere kant ligt de staat Virginia, lid van de Confederatie. Het Noorden heeft zijn voornaamste troepen gelegerd rondom Washington. 40 km naar het zuidwesten ligt het belangrijke spoorwegknooppunt Manassas. Hier bevindt zich de hoofdmacht van de Zuidelijken.

Flankaanval

Onder druk van de politiek marcheert de Noordelijke commandant Irwin McDowell met 35.000 man richting Manassas. Hij vindt zijn leger eigenlijk nog te groen. Zijn eenheden doen ook maar liefst tweeënhalve dag over deze mars. Pierre Beauregard, de Zuidelijke bevelhebber, hoort al snel van de opmars en stelt

zijn troepen op achter het riviertje de Bull Run. Hij heeft slechts 22.000 man en alle mogelijke middelen worden ingezet om versterkingen aan te voeren. Per spoor wordt het 80 km verderop gelegerde korps van Joseph Johnston (9.000 man) aangevoerd. Voor het eerst brengt een trein de troepen tot op het slagveld. 21 juli om zes uur 's ochtends beveelt McDowell een afleidingsaanval op het centrum van de geconfedereerde positie. Zijn ware bedoeling is om de Zuidelijken in de linkerflank aan te vallen. Hij slaagt niet in zijn opzet, want Beauregard doorziet het plan. De uitvoering van de aanval in de flank verloopt bovendien moeizaam; door opnieuw de onervarenheid maar ook de slechte wegen. Pas om half tien steken McDowell's eenheden de Bull Run over bij Sudley Ford. Tijd genoeg om enkele Zuidelijke brigades in stelling te brengen. (Via de animatie op www.historyanimated.com/BullRunh.html is het verloop van de slag goed te volgen.) Ondanks de Noordelijke overmacht houden de 'rebellens' twee uur stand. Tegen twaalf uur moeten ze echter terugvallen op Henry Hill, waar de rest van Beauregards korps zich heeft opgesteld. Ook de eerste brigades van Johnston's korps arriveren, onder andere die van Thomas Jackson. Een hevige strijd ontstaat. De Noordelijke officieren slagen er niet in hun aanvallen te coördineren. En Jackson houdt onverzettelijk de heuvel vast. Hier verdient hij zijn beroemde bijnaam 'Stonewall'. Twee Noordelijke batterijen wisselen tijdens de vele aanvalsgolven maar liefst zeven keer van eigenaar. De Confederatie kan uiteindelijk met verse troepen omstreeks half vier een nieuwe aanval inzetten. Die is te veel voor de Noordelijken. Ze kijken terug en de aftocht gaat over in een wilde vlucht. De soldaten vrezen dat de Zuidelijken hen op de hielen zitten. Maar die zijn niet meer in staat tot een achtervolging. Beauregards leger is ook gedesorganiseerd en de bevoorrading laat het afweten.

Verbleken

De eerste slag uit de Amerikaanse Burgeroorlog eindigt in een overwinning voor de Confederatie, maar is niet zoals verwacht beslissend. Het Zuiden verliest 387 doden, 1.582 gewonden en 13 vermisten. Aan Noordelijke zijde vergelijkbare aantallen: 460 gesneuvelden en 1.214 gewonden. Wel verliest de Unie 1.312 man als krijgsgevangenen.



Noordelijke cavalerie bij Sudley Ford, Bull Run.
(Foto: George N. Barnard, Collectie Library of Congress)



Genieten van 8th New York State Militia in 1861.
(Collectie Nationaal archief VS)

Beide naties vinden deze verliezen zwaar. Uiteindelijk verbleken ze echter bij veldslagen uit volgende jaren. Tijdens de beroemde slag bij Gettysburg sneuvelen ongeveer 8.000 man. En dat is niet eens de bloedigste slag uit de Amerikaanse Burgeroorlog.

OORLOGSTOERISTEN

Bizar en ook een teken van de naïviteit waarmee de Amerikanen de oorlog ingingen, is dat de slag aan de Bull Run toeschouwers had. Ongeveer 500 inwoners van Washington waren per paard of koets met picknickmand afgezak naar het riviertje in Virginia. Politici, journalisten en burgers, allen wilden de zekere overwinning van de Unie meemaken. Op een heuvel spreidden zij hun dekentjes en aten ze hun lunch. Geen idee hoe de slag verliep, want veel zagen ze niet. Een vijftigtal dapperen liep naar de Bull Run. Ze staken over en anderhalve km verder vonden ze op een heuvel hun plek op de eerste rij. Maar ook een gevaarlijke, want inmiddels liep de slag in het voordeel van de geconfedereerden. Zo doemde er plotseling een linie Zuidelijke soldaten op aan de voet van de heuvel. Voor de toeschouwers tijd om zich als een haas uit de voeten te maken. Dat lukte niet iedereen. Het Congreslid Alfred Ely werd gevangen genomen en zelfs bijna geëxecuteerd door een driftige Zuidelijke kolonel. Uiteindelijk kwam hij ervan af met zes maanden gevangenschap. Voor de ogen van het gezelschap onttaarde de terugtocht van de Unie in een wanordelijke vlucht. Congreslid Washburne beschreef het als volgt: "I beheld a perfect avalanche pouring down the road immediately behind me. It was the retreat of the army ... A perfect panic had seized every body. The soldiers threw away their guns ... Officers, I blush to say, were running with their men."

Intussen waren de toeschouwers aan de andere kant van de rivier allang op weg naar Washington. Zodra zij het slechte nieuws hoorden, gingen ze zonder paniek maar wel met enige haast terug naar huis.

Literatuur

John J. Hennessy, 'War watchers at Bull Run during America's Civil War', in: *Civil War Times*, augustus 2001

Keegan, John, *The American Civil War. A military history*
McPherson, James M., *Battle cry of freedom. The civil war era*

Vergèt ons niet!

door Hans van Lith

50 jaar geleden werd besloten het Papoea Vrijwilligers Korps op te richten. Dit zou het eigen leger van een onafhankelijk West Nieuw-Guinea moeten worden. De Indonesische machtsovername doorkruiste dat en voor het korps dreigde de vergetelheid. Conservator Casper van Bruggen voorkomt dit met zijn boek *Vergèt ons niet!*

Het Papoea Vrijwilligers Korps (PVK) versterkte de Nederlandse troepen bij de verdediging van het gebied tegen Indonesische infiltraties. Het PVK kwam onder commando van kolonel der Mariniers W.A. van Heuven en werd getraind door Nederlandse mariniers en één Nederlandse commando. De legerplaats lag op ongeveer vijftien kilometer van Manokwari, in een paradijselijke omgeving aan de voet van van het Arfakgebergte en dichtbij een baai. De inrichting van het kamp was spartaans maar leefbaar en aangepast aan het landschap.

Brede samenstelling

Nadat in de zomer van 1961 het kader was gearriveerd, verschenen kort daarop 250 recruten, afkomstig van bijna alle stammen op Nieuw-Guinea. Van lange slanke Marins van ruim 1,80 meter met Arabische trekken uit het zuiden tot ijzersterke nauwelijks anderhalve meter grote Kapaukoes uit het Wisselmerengebied. Verschillend van karakter, maar één in hun enthousiasme voor het korps en behept met gevoel voor humor. Nederlands en Maleis werden de voertaal. Hun uniform was in feite een gevechtstenu, afgestemd op acties in de bush. Ook hun bewapening – uzi en karabijn – was daarop ingesteld. Ze werden verdeeld in tien klassen van vijftieng man, onder commando van een sergeant der Mariniers. Vijf klassen startten direct met een militaire training, de vijf andere begonnen met diverse kazernefuncties. Na een week wisselden ze. De werkdagen begonnen als het nog nacht was en eindigden meestal laat in de avond, wat een zware wissel trok op de spankracht van het kader en de manschappen. De recruten moesten alles van het militaire vak leren. Behalve patrouilleren en

spoorzoeken in de jungle, want daarin waren ze zelf al absoluut superieur aan de Nederlanders. Schieten leerden ze – uitzonderingen daargelaten – nooit goed, maar ze zagen doorgaans kans zo dicht bij de vijand te komen, dat missen onmogelijk was.

Succesvolle inzet

Hoewel hun militaire vorming nog niet was afgerond, stelde kolonel Van Heuven vanaf maart 1962 vijf pelotons beschikbaar om te helpen bij het bestrijden van de grootscheepse Indonesische infiltraties, die zowel vanuit zee als vanuit de lucht plaatsvonden. Voorwaarde was dat ze zouden dienen onder eigen kader, omdat de korpsleden dat kenden en vertrouwden. Meestal werden de PVK-leden toegevoegd aan een Nederlandse marinierscompagnie of -peloton, herinnert ex-PVK-stafid en voormalig eerste luitenant der Mariniers Theo van Hees zich: “In de praktijk leidden zij met hun talent voor ongezien bewegen door het terrein de gecombineerde patrouilles van mariniers en PVK naar het doel. Daarna voerden de Nederlanders doorgaans het leeuwendeel van de militaire actie uit. Toch was de inzet van het PVK succesvol. Zonder afgeronde training droegen de Papoea-soldaten hun steentje bij aan de uitschakeling van infiltranten. De eigen verliezen bleven hierbij beperkt.”

Opzet was dat de PVK-leden naast een jaar grondige militaire opleiding een ambacht zouden leren, zodat ze na afloop van hun dienstdaag aan de opbouw van hun eigen omgeving konden meewerken. Zover is het echter niet gekomen. Nieuw-Guinea werd overgedragen aan de Verenigde Naties en kwam niet veel later in handen van Indonesië. Kort daarop werd het Papoea Vrijwilligers Korps opgeheven. De herinnering dreigde zelfs te vervagen, als niet conservator Casper van Bruggen van het Legermuseum er een boek over had geschreven met als titel *Vergèt ons niet!* – een hartenkreet uit een brief van een oud-PVK-lid aan een van zijn Nederlandse kaderleden.

Bron: lezing kapitein-luitenant-ter-zee SD b.d. Th. H.F. van Hees, tijdens de boekpresentatie op 28 februari in het Legermuseum.



Groep PVK-militairen in 1962 met een gesneuvelde Indonesische para bij de kampong Manalek, rechts een van de Nederlandse instructeurs. (Collectie Legermuseum)



Urkatastrophe van de twintigste eeuw

door Hans Buurman

Na eerdere boeken over de slagen bij de Somme in 1916 en Ieper in 1917, nu een klassiek overzicht van de gehele Eerste Wereldoorlog van Koen Koch. Redelijk bijzonder is het, dat een Nederlander een dergelijk boek heeft geschreven. In ons land is er een groeiende belangstelling voor die oorlog waar 'wij' niet bij betrokken waren. Althans niet direct; de oorlog was in Nederland zeker voelbaar. Vanwaar die interesse? Is die er vanwege het type oorlog, de loopgraven en de manier van oorlogvoeren, omschreven door Koch als 'totale, industriële oorlog'. Daarbij moet industrieel worden gezien als, naast de manier van wapens produceren ook de manier van sneuvelen. De daad van het doden als een louter technische handeling. Een oorlog waarvan ook niet precies duidelijk was waar hij over ging; toen de

kanonnen op 11 november 1918 eindelijk zwegen, vroegen velen zich af wat er nu eigenlijk was bereikt. Vanuit ons huidige gezichtspunt is daar wel iets voor te zeggen, met '1914-1918' als *Urkatastrophe* zou de twintigste eeuw nog bruter worden; zonder Eerste Wereldoorlog geen Tweede en geen Koude Oorlog. Oorzaken voor de Eerste Wereldoorlog waren er voldoende. Ging het om de verhouding tussen Engeland en Duitsland, was dat de Bosnisch-Servische student Gavrilo Princip, de hoogmoedige keizer Wilhelm II van Duitsland, toch het Von Schlieffenplan, of de rivaliteit tussen Oostenrijk-Hongarije en Rusland? Volgens Koch spelen Duitsland en Oostenrijk-Hongarije daarin een hoofdrol. Klassiek is de benadering van Koch zeker



Een kleine geschiedenis van de Grote Oorlog 1914-1918, Koen Koch, Amsterdam 2010, ISBN 978 90 263 2157 3, 24,95 euro.

te noemen. Hij hanteert vooral het Engelse gezichtspunt en beschrijft daarmee met name de militaire activiteiten aan Britse zijde; het boek is dan ook gebaseerd op hoofdzakelijk Engelse literatuur. Toch geeft het boek ons nieuwe inzichten. Het is een helder geschreven overzichtswerk, zeker het lezen waard.

Een blik in verleden en toekomst

Wanneer u dit leest, is 2011 al weer behoorlijk op streek. Ondanks de belofte van voorjaar en zomer en het perspectief van de toekomst, loont het toch ook de moeite om nog even terug te kijken op 2010 en wat dat jaar voor het Legermuseum betekend heeft. Samenvattend mag geconstateerd worden dat we een heel goed jaar achter de rug hebben. In 2010 beoogde het museum twee doelstellingen te realiseren: voorbereiden en in gang zetten van de verhuizing van de collectie naar Soesterberg en de organisatie voorbereiden op de nieuwe situatie door al 'het nieuwe museum in Delft te maken'. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het voorbereiden van de organisatie op een bezoekersaantal van 200.000 door onder andere het ontwikkelen van een gevarieerd en aantrekkelijk publieksaanbod en nieuwe (onder meer educatieve) programma's. De verhuizing van de collectie loopt op schema. Een aanzienlijk deel van de col-

lectie is inmiddels verhuisklaar gemaakt en naar Soesterberg overgebracht. Daardoor kunnen we het depot aan de Paardenmarkt per 1 juli 2011 sluiten. Ook 'het nieuwe museum maken in Delft' werpt zijn vruchten af. We hebben een recordaantal bezoekers mogen ontvangen: van 64.000 in 2009 naar 72.100 in 2010! En daar zijn we trots op! Ten slotte is ook de bedrijfsvoering van het museum weer in een stabielere vaarwater gekomen. Dit blijkt enerzijds uit de sterke daling van het ziekteverzuim afgelopen jaar (2,9 procent!) en anderzijds uit het afsluiten van 2010 met een stevig positief financieel resultaat. En ook daarop mogen medewerkers én Vrienden trots zijn. Kortom, het Legermuseum is weer een gezonde organisatie die met een stevig fundament de spannende ontwikkelingen rond fusie, verhuizing en nieuwbouw in Soesterberg tegemoet treedt. In mijn vorige voorwoord vergeleek ik het nieuwbouwtraject nog met een processie

van Echternach: drie stappen vooruit en twee achteruit. Nu staan we inmiddels in de hoogste versnelling! De Stuurgroep Defensiemusea heeft uit de zes belangstellende consortia voor het ontwerpen, bouwen en onderhouden van het nieuwe museum er drie gekozen. Met deze drie wordt vanaf begin februari in een zeer straf tempo gesproken. In deze dialoofase, die precies één jaar duurt, moeten de drie consortia elk een plan voor een nieuw museum ontwerpen dat aan alle vooraf vastgestelde eisen voldoet. In januari 2012 wordt het consortium gekozen dat de plannen gaat uitvoeren. Inmiddels hebben de eerste gesprekken met de consortia plaatsgevonden en de eerste ideeën zien er al veelbelovend uit. Ik houd u op de hoogte!

Chris Ronteltap,
algemeen directeur
Legermuseum



‘Daar komen de schutters ...’

door Hans van Lith

‘Daar komen de schutters, ze lopen zich lam, de mannetjesputters van Rotterdam ...’ Koos Speenhof schreef het spotlied in 1904, toen de schutterij al op zijn laatste benen liep. Het werd beroemd en heel Nederland zong het. Maar eigenlijk doet het geen recht aan een type ordehandhavers, dat zijn wortels in de middeleeuwen heeft en een belangrijke rol in de geschiedenis speelde.

Paul Tjeertes (63), Vriend van het Legermuseum sinds 1979, oud-politieman en bestuurslid van het Politiemuseum in Zaandam weet er alles van. Geschiedenis is zijn passie, met de schutters voorop. Over zijn kostelijke schutterijverzameling zegt hij: “Je moet altijd de mens achter het voorwerp weten te plaatsen. Uniformen zijn leuk, maar de mensen erachter zijn echt belangrijk.” Als hij uit de losse pols over de schutterij vertelt, blijkt zijn enorme kennis.

In de middeleeuwen kregen veel steden stadsrechten. Schepenen, bijgestaan door schout en ridders, handhaafden het recht bij moord, doodslag, diefstal, hekserij enzovoort. Voor de gewone ordehandhaving – het tegengaan van relletjes, dronkenschap en bedelarij – huurden zij de schuttersgilden in. De voet- en kruisboogschutters van Sint Joris of de handboogschutters van Sint Sebastianus. “Deze waren voortgekomen uit gilden van ambachtslieden, als er behoefte was aan ordehandhavers”, vertelt Tjeertes. “In harnas en voorzien van pieken paradeerden ze op kermissen en jaarmarkten om hun macht te tonen.” Ze werden ook opgeroepen als de steden werden aangevallen. Dan stonden ze op de stadswallen om als boogschutters de vijand ‘buiten de poort’ te houden. De stadsbestuurders hadden overigens niets te vertellen over hun organisatie en bewapening.

Willem van Oranje

Rond 1580 wilde Willem van Oranje dat de steden meer greep op de schutterijen zouden krijgen. De schutters gingen over in stadsdienst en verdwenen als onafhankelijke gilden. De organisatie van de schutterijen was inmiddels standaard en ‘militair’. Ze kenden bataljons, compagnieën en pelotons. De commandant kon in rang variëren van kapitein tot kolonel – afhankelijk van de belangrijkheid van de stad – de officieren waren vaandrig, tweede of eerste luitenant, kapitein, majoor of overste. De lagere rangen kenden korporaals, sergeanten en adjudanten. Taak van de schutters nieuwe stijl werd het bewaken van in- en uitwendige rust en stadsverdediging. “De schutterijen betrokken ook de wacht bij de stadspoorten”, vertelt Tjeertes.

De burgemeester kreeg de leiding over de schutterij en benoemde de commandant. Het stadsbestuur wees de officieren aan. Doorgaans notabelen uit de stad. “Rond 1650 is er een sterke verwevenheid tussen de regenten en het officierskorps. In de zeventiende en achttiende eeuw merk je dat de schutterij verzandt in pracht en praal, vriendjespolitiek, corruptie en minder effectief optreden.”

Belangrijke schutterijen lieten zich portretteren door plaatselijke schilders. Het beroemdste ‘schuttersstuk’ is het uitrukken van de compagnie van Frans Banning Cocq in Amsterdam (1642), ofwel de Nachtwacht van Rembrandt.

In de negentiende eeuw zou het maken van schuttersstukken in onbruik zijn geraakt, maar die opvatting deelt Tjeertes niet: “Het



Paul Tjeertes met de sjako van een Brusselse schutter.
(Foto: Hans van Lith)

werd anders. Schutters lieten zich nu fotograferen en minder schilderen. Groepsfoto's zie je tot de opheffing van de schutterij.”

Excercitiegenootschappen

Halverwege de achttiende eeuw ontstonden in de Republiek tegenstellingen tussen patriotten en prinsgezinden. De besturen van de steden waren doorgaans in handen van de prinsgezinden en de schutterijen waren dan ook – uit eigenbelang van het officierskorps – prinsgezind.

De patriotten op hun beurt richtten eveneens schutterijen op, die de prinsgezinde ‘collega's’ eruit schopten als een stad naar hun kant overging. Het vormen van een schutterij vergde de nodige voorbereidingen. De patriotten kregen daartoe in de prinsentijd weinig kans, maar ze probeerden het via de vorming van ‘excercitiegenootschappen’. Ze drongen voortdurend aan op toestemming en sommige stadsbesturen zwichtten uit onzekerheid over de toekomst. Langzamerhand wonnen ze terrein.

In 1787 hielden de patriotten bij Goejanverwellesluis prinses Wilhelmina van Pruisen tegen, die haar man stadhouder Willem V te hulp wilde komen. Dat ging te ver en de koning



Schutters bewaken een station tijdens de spoorwegstaking van 1903. (Collectie Tjeertes)

van Pruisen – een broer van Wilhelmina – herstelde het oranjegezag in onze gebieden. De harde kern van patriotten vluchtte naar Frankrijk. De oranjegezinde schutterijen werden in ere hersteld. Het waren nog steeds vrijwilligers, ‘bewapende burgers’ voor wie het een eer was ‘schutter’ te zijn. Officieren hadden zelfs privileges, zoals het recht van belasting- en accijnsinning. Ze moesten de opbrengst wel aan de stad afdragen, maar een percentage mochten ze behouden.

Met de Franse inval in 1795 en de vestiging van de Bataafse Republiek herleefden de patriottische schutterijen. Veel prinsgezinden en ook stadhouder Willem V vluchtten naar Engeland. In 1810 lijfde Napoleon Bonaparte Holland bij Frankrijk in. Er kwam dienstplicht en loting bepaalde wie moest opkomen. De schutterijen werden opgeheven en – als onderdeel van het Franse leger – opgenomen in de Garde Nationale Hollandaise. De schutters werden dienstplichtig militair en de vroegere schutterijen lokale onderdelen van het keizerlijke leger. Sommige werden in 1812 met de Grande Armée naar Rusland gestuurd, andere bleven in ons land als ordehandhavers.

Een soort ME

Na de herwonnen onafhankelijkheid in 1813 vaardigde koning Willem I een wet uit, waarbij hij in Nederland maar ook in België de schutterijen (opnieuw) invoerde. Paul Tjeertes laat vol trots een pronkstuk uit zijn verzameling zien: de sjako van een Brusselse schutter. Maar wel met het Nederlandse wapen en de spreuk ‘Je



Drie Haagse schutters met pieken over de schouder. Getekend door Hoyneck van Papendrecht naar een zeventiende-eeuws schilderij van Sybrand van Beest. (Collectie Legermuseum)

mantiendrai!’ In de wet gaf de koning geen landelijke richtlijnen voor hun uitmonstering. De gemeenten kozen dus hun eigen bewapening, uniform en uitrusting. Deze chaos verdween pas met de wet van 1827, die eenheid schiep.

De taak van de schutterijen kwam in de Grondwet. Gemeenten met meer dan 2.500 zielen moesten schutterijen hebben ‘tot behoud van de inwendige rust’. Kleinere plaatsen hielden alleen registers bij van oproepbare mannen (‘rustende schutterijen’). Ons land kende inmiddels veldwachters in de dorpen en gemeentepolitie in de grotere plaatsen, maar hun mankracht was zo gering dat ze bij rellen weinig konden uitrichten. Dan waren de schutters een soort ME avant la lettre! In oorlogstijd waren de schutterijen ook inzetbaar bij de landsverdediging (alleen niet buiten onze grenzen).

De dienstplicht bleef: eerst moest je loten voor de militie (de landmacht) en liep je vrij, dan moest je loten voor de plaatselijke schutterij. De hogere kringen konden aan loting ontkomen door tegen betaling een vervanger te zoeken of door officier bij de schutterij te worden. “Men kende elkaar en een benoeming was zo geregeld”, aldus Tjeertes.

Opgeheven

Bij oorlogsgevaar kon de koning de schutterijen ‘mobiel’ verklaren en indelen bij het leger. Zoals tijdens de Belgische Opstand van 1830. Formeel mochten ‘Hollandse’ schutters niet buiten onze landsgrenzen komen, maar Willem I stelde dat België en Nederland één waren en dat het dus kon. Veel ‘rustende schutters’ uit Nederland moesten de gelederen komen aanvullen, want talrijke Belgische schutters deden mee met de opstand. Na 1831 traden de schutterijen eigenlijk alleen nog op bij kermisrellen, een havenstaking in Rotterdam, het Palingoproer in Amsterdam en de spoorwegstaking van 1903 (stationsbewaking). Je kon ze trouwens niet te lang oproepen, want dan liep de economie gevaar. Schutters waren ‘bewapende burgers’ – kenbaar aan een zilverkleurige uitmonstering – die hun dagelijks werk ervoor neergooiden. Doorgaans werd al gauw een beroep gedaan op de krijgsmacht, meestal de cavalerie.

Na invoering van de algemene dienstplichtwet (1901), waardoor iedereen in dienst moest, waren de schutterijen overbodig. In 1904 werden ze ‘rustend’ verklaard en in 1907 formeel opgeheven. Dat lijkt in tegenspraak met het bloeiende schutterswezen in vooral Limburg en Brabant. Maar dit zijn ‘gilden’ die zich als vereniging handhaafden toen Willem van Oranje in 1580 de schuttersgilden ophief. Zij houden de herinnering aan de oude schutterijen levend!

Vliegend en per jingletruck uit Uruzgan

door Hans van Lith

‘Zorgvuldig met materiaal om niets kwijt te raken’ en ‘kwaliteit gaat voor snelheid’: twee belangrijke uitgangspunten bij de terugvoer van militaire goederen uit Uruzgan. De missie eindigde op 1 augustus 2010. Een jaar eerder kreeg de nieuwe commandant van 200 Bevoorradings- en Transport Bataljon in Stroe, overste Arie van Ringlesteijn te horen dat zijn eenheid aan die omvangrijke terugvoeroperatie een aanzienlijke bijdrage zou leveren.

Het terugbrengen van zoveel goederen naar Nederland – variërend van tanks en personeelsvoertuigen tot geheime coderingsapparatuur en chirurgische instrumenten uit het hospitaal – betekende meer dan inpakken en wegwezen. Van Ringlesteijn: “We hebben ons eerst afgevraagd wat precies van het bataljon verwacht werd en welke organisatie we daarvoor moesten opzetten. Mensen met soortgelijke ervaringen in Irak en Bosnië dachten met ons mee.” De terugvoer moest beheerst gebeuren en de goederen dienden goed beheerd te worden om niets kwijt te raken of in verkeerde handen te laten vallen. Er werd bijvoorbeeld een



Overste Arie van Ringlesteijn, commandant van 200 Bevoorradings- en Transport Bataljon. (Foto: Hans van Lith)



Beschermde transport over de weg naar Kandahar. (Foto: Audio Visuele Dienst Defensie, Richard Frigge)

‘volgsysteem’ opgezet om de verschillende objecten vanaf het begin en tijdens de terugreis te kunnen volgen en te weten waar alles zich bevond. Op elk voertuig of container werd een ‘tag’ geplakt – zeg maar een elektronische streepjescode – die onderweg met speciale apparatuur afgelezen kon worden.

Al in Stroe werd het terugvoerproces precies beschreven, inclusief bijbehorende taken en deskundigheden. Vervolgens werd een organisatieschema opgezet en bepaald wat door de lucht en wat per schip naar Nederland zou gaan.

Van Deh Rawod en Tarin Kowt zouden essentiële goederen door de lucht naar Kandahar worden gebracht, terwijl militaire voertuigen in beschermde militaire konvoien over de weg daarheen zouden rijden. Wat beslist niet in verkeerde handen mocht vallen – wapens, munitie, cryptoapparatuur en gevechtsvoertuigen – ging vervolgens vanaf Kandahar door de lucht. Minder belangrijke goederen gingen over de weg naar Karachi in Pakistan en verder per schip.

Het Material Inventarisatie Diagnose Quartermaster Team (MIDQT) vertrok ruim voor de start van de daadwerkelijke terugvoeroperatie naar Uruzgan om inventaris op te maken van de goederen die terug moesten. In Deh Rawod en Tarin Kowt werden ‘innamestraten’ ingericht om alle ingeleverde goederen te sor-

teren, te registreren en op te slaan, voor het transport naar Kandahar en verder. Tevoren was bepaald dat overste Van Ringlesteijn met een innamecompagnie, een transportcompagnie en een staf eenheid van zijn 200 Bevoorradings- en Transport Bataljon naar Uruzgan zou vertrekken. Bovendien gingen een inlichtingeneenheid, genietroepen voor de infrastructuur en voor het behandelen van munitie, een verkenningseenheid en een logistieke compagnie voor de eigen verzorging daarheen. Totaal ongeveer 1.400 man. Brigadegeneraal G.J. Broeks ging de Redeployment Task Force (RDTF) leiden. Door de voorbereidingen van het MIDQT zouden zij ter plaatse direct aan de slag kunnen.

Amerika en Australië aan zet

Nog voor vertrek naar Uruzgan bleek dat de Amerikanen en Australiërs het gebied zouden overnemen. Zij boden aan de Nederlandse transporten naar Kandahar te beschermen – waardoor veel minder eigen personeel nodig was – en ze wilden materiaal en infrastructuur overnemen. Van Ringlesteijn: “Het Nederlandse contingent werd uitgekleeft. De inname- en de logistieke compagnie werden afgeslankt, mijn staf ging op in die van het RDTF en ikzelf kreeg als taak het aansturen van de activiteiten.” Het totaal werd teruggebracht tot circa 700 militairen.



Een zware transporthelikopter voor het vervoer door de lucht. (Foto: AVDD, Richard Frigge)

Half juni 2010 kwam hij in Uruzgan aan. Hij nam contact op met onze Task Force Uruzgan. Zij stelden een plan van inname op, gebaseerd op het moment van vertrek van de verschillende Nederlandse eenheden.

Kwam hij nog voor verrassingen te staan? Van Ringelesteyn kijkt even peinzend voor zich uit. Schokkend waren de verrassingen dus niet: “Her en der op compounds waar jaren is gewerkt, vind je soms dingen waarvan niemand het bestaan meer weet. Denk maar aan uitrustingsstukken of constructiematerialen, zoals bouwhout voor onderkomens. Dat moest óók geteld en ingenomen worden. Vraag was wat er dan mee moest gebeuren.”

Hitte en stof

Dat gold trouwens voor meer goederen, van roerend materiaal tot legeringsgebouwen, kantines, keukens en een hospitaal, maar ook waterpomp- en brandstofinstallaties. “Doordat de Amerikanen en Australiërs het gebied overnamen, hadden we de keus: verkopen, cadeau doen of vernietigen. Er was inmiddels een ‘officier afstoting’ die met de Amerikanen en Australiërs kon onderhandelen over wat ze graag wilden overnemen.” ‘Den Haag’ bepaalde of de prijs akkoord was. Met de terugreis van de Nederlandse militairen van Task Force Uruzgan hadden Van Ringelesteyn en zijn mannen (en vrouwen) geen bemoeienis: “Als zij hun spullen bij ons hadden ingeleverd, stapten ze in het vliegtuig en vertrokken.” Hun materiaal ging eerst van Deh Rawod naar Tarin Kowt en vervolgens naar Kandahar. “Wij hebben met de Amerikanen en Australiërs prettig samengewerkt bij de bescherming van onze militaire konvooi-

en”, zegt Van Ringelesteyn waarderend. “De kwaliteit van de weg naar Kandahar was wel een uitdaging. Geregeld kwam het voor dat de route beschadigd was door het vele gebruik. Dan kon je er geen zware voertuigen over laten rijden. En een dieplader met een tank of een mobiele houthuiser weegt al gauw 100 ton. Amerikaanse of Australische genie-eenheden voerden eerst reparaties uit en al die tijd was de weg beperkt bruikbaar. Het kostte allemaal tijd, want je zware transporten konden pas later weg.”

Jingletrucks geen doel

Een andere uitdaging was de munitie. De genie vernietigde het niet meer bruikbare gedeelte. De afvoer van goed materiaal ging met helikopters van Deh Rawod naar Tarin Kowt, dan naar Kandahar en vervolgens naar Nederland. “Op de tussenstations mocht per bunker steeds maar een beperkte hoeveelheid ‘plof’ opgeslagen worden. Je moest dus snel afvoeren om onderweg steeds genoeg plaats te hebben. Maar als het transport ergens stokte, liep een opslagplaats vol en moest er haastig ruimte gezocht worden, zoals een verlaten parkeerterrein. Want men bleef inleveren! Het weer speelde ook een rol. Bij een stofstorm konden de heli’s niet vliegen. En als het erg heet was – we zaten er midden in de zomer – werd hun hef- en dus draagvermogen minder. We hebben verschillende tests uitgevoerd om te zien hoeveel een helikopter bij een bepaalde buitentemperatuur nog veilig kon meenemen.”

Behalve de strategische materialen die met particuliere Russische Antonovs en Ilyushins vanaf Kandahar werden teruggevlogen naar Nederland, gingen grote hoeveelheden goederen in containers over



Met een scanner wordt een tag gelezen. (Foto: AVDD, Richard Frigge)

de weg naar Karachi en vandaar per schip. Voor het transport naar de havens werden burgertransporteurs ingeschakeld, die met rijk versierde vrachtauto’s, de ‘jingletrucks’, reden. “Dat was uit praktische overwegingen. Eigen vervoer zou veel wagens en chauffeurs kosten. De jingletruckchauffeurs werden niet aangevalen door de Taliban. De containers werden onderweg ook niet leeggestolen. De civiele transportbedrijven verdienden er goed aan. Soms moesten we wel lang wachten tot ze kwamen opdagen. Dat kon samenhangen met de viering van islamitische feestdagen. Bovendien voldeden de auto’s niet altijd aan de technische eisen en moesten ze over slechte wegen rijden. Uiteindelijk verliep het bevredigend.” In mei 2011 keren de laatste militairen van 200 Bevoorradings- en Transportbataljon en de aanvullende eenheden terug naar Nederland. Over de hoeveelheid goederen die is teruggebracht, houdt overste Van Ringelesteyn zich op de vlakte. Generaal Broeks heeft het privilege het cijfermatige succes van de missie bekend te maken. In het Legermuseum is momenteel een fototentoonstelling over het vertrek uit Afghanistan.



Een rijk versierde ‘jingletruck’ ingehuurd voor het vervoer naar Karachi. (Foto: AVDD, Richard Frigge)

Zeeuwse koorts of Engelse ziekte?

door Joke van Vels-van Dongen

De Engelse inval in de Scheldemond in 1809 loopt uit op een duur debacle. Niet de gevechten maar de 'Zeeuwse koorts' halveert het invasieleger in korte tijd. De Frans-Nederlandse tegenstander komt er veel beter van af. Hoe kan dit gebeuren terwijl een Britse arts, John Pringle (1707-1782), de *founder of modern military medicine* wordt genoemd?

Op 28 juli 1809 vertrekt een amfibische vloot met zo'n 44.000 militairen uit Engeland. De commandanten John Pitt graaf van Chatham en admiraal Richard Strachan hebben als opdracht de Franse suprematie in de Scheldemond te breken. Na de verovering van Walcheren moet luitenant-generaal Eyre Coote met een kleine troepenmacht het eiland bezet houden. Het moet een bliksemactie worden. Op 16 augustus wordt Vlissingen ingenomen. Daarna laat Lord Chatham de kans onbenut snel naar Antwerpen op te trekken. Hierdoor krijgt de tegenpartij de gelegenheid versterkingen aan te voeren. Inmiddels zijn veel soldaten ziek of zelfs bezweken. Al op 12 augustus meldt een Engels officier dat nagenoeg het gehele 23e regiment in hospitalen ligt.

Medische catastrofe

Inspecteur-generaal der hospitalen John Webbe meent dat hij nog nooit zo'n snelle uitbraak van ziekten heeft gezien. De ziekenhuizen in Vlissingen en Middelburg liggen overvol. Soldaten zijn gehuisvest in deels kapotgeschoten koude, vochtige huizen en kerken. Generaal-majoor William Dyott, die hen bezoekt, vraagt zich af of het wel tot de taak van een Engels officier behoort samengepakte koortsige soldaten te bezoeken in hun vuile stinkende holen. Coote schrijft eind september in wanhoop aan Chatham dat er snel iets gedaan moet worden, anders verliest de Britse natie zijn landleger, veel waardevoller dan het eiland Walcheren. Twee leden van de Army Medical Board, het hoogste militair geneeskundig orgaan, wordt opgedragen poolshoogte te nemen. Zij weigeren! Geneesheer Reginald Pepys zegt dat hij niets afweet van dit soort ziektes, chirurgijn Thomas Keate zegt dat hij thuis van groter nut is. De daarna samengestelde medische commissie rapporteert dat de koortsrillingen van het malariatype zijn en dat tyfus en dysenterie op het punt staan van uitbreken. Verder constateert zij een tekort aan



'Engelsche soldaat en eene eijer verkoopster', door Bemme naar Langendijk. (Collectie Legermuseum)

artsen, geneesmiddelen en ziekentransport, een slechte behuizing, een incapabele medische staf en een sfeer van wanhoop en paniek.

Wanneer duidelijk wordt dat verder vechten zinloos is, vaart Chatham op 14 september met zijn hoofdmacht terug naar Engeland. Op 24 oktober wordt besloten Walcheren op te geven en rond kerst zijn alle overlevenden terug in Engeland. Meer dan 4.000 militairen zijn dan aan de 'Zeeuwse koorts' overleden en 12.000 man zijn levenslang ongeschikt voor verdere dienst.

Walcheren en Zuid-Beveland liggen grotendeels onder zeeniveau. Een dikke kleilaag belemmert de afwatering. De moerassen en het stilstaande en vervuilde water brengen 'koortsen' teweeg. Pas eind negentiende eeuw weet men dat de mala-

riamug hiervan de verwekker is, maar rond 1809 wordt nog gedacht aan slechte lucht. Dat Zeeland een ongezond klimaat heeft, schrijft John Pringle al in 1752. Alleen de kuststrook, waar frisse wind vanuit zee waait, is vrij van koortsen.

John Pringle

Pringle studeert en promoveert bij de befaamde Herman Boerhaave te Leiden. Zijn militair-medische carrière begint in 1742 als hij lijfarts wordt van de graaf van Stair, bevelhebber van de Engelse troepen op het vasteland. Het is echter zijn boek *Observations on the Diseases of the Army in Camp and Garrison* uit 1752 dat Pringle de meeste bekendheid geeft. Deze internationale bestseller, beleefd in 1810 zijn tiende herdruk. Het boek is geschreven voor medici én officieren van de

krijgsmacht en gebaseerd op eigen waarnemingen. Voor het Nederlandse leger is in 1782 een vertaling gemaakt door dr. Lambertus Bicker (1732-1801), *Verhandeling over de Legersiekten behelzende eene beschrijving van de aart, voorbehoeding en geneezing der ziekte*. Hoewel Pringle niet bekend is met de wijze waarop ziekten worden doorgegeven, poogt hij wel oorzaak en gevolg te doorgronden. Zo komt hij met opmerkelijk moderne adviezen over hygiëne. Ter voorkoming van 'legerziekten' pleit hij voor 'gezonde lucht en goede ventilatie'. Hospitalen en inrichtingen waar veel mensen bijeen zijn en waar slechte hygiënische omstandigheden heersen, zijn bronnen van infecties. Dysenterie en tyfus zijn daarbij de meest fatale ziekten die een leger kunnen treffen. Hij pleit voor het isoleren van deze zieken. Pringle geeft ook richtlijnen voor het ideale veldtochtseizoen. Dit ligt tussen de hete zomer en de natte herfst. Want tegen de herfst verschijnen de ziekten die met 'koortsen' gepaard gaan. En als een commandant toch in de herfst op campagne moet, raadt hij hem aan geen vast kamp in te richten maar voortdurend te verplaatsen. Hierdoor wordt het stro regelmatig ververst, de latrines vernieuwd en zijn de soldaten in beweging.

Parlementaire enquête

Bij terugkeer van het gehavende leger in Engeland ontstaat een publiek debat. Het verlies aan mankracht, geld en internationaal prestige is te hoog geweest. In 1810 komt er een parlementaire enquête. Hieruit blijkt dat de regering op de hoogte was van het ongezonde Zeeuwse klimaat, de bliksemactie had afgerond moeten zijn

voor de natte herfst. Uit overweging van geheimhouding betreft ze de Army Medical Board niet bij de voorbereidingen. Het is echter onvergeeflijk dat de hoogste militaire geneesheren weigeren naar Zeeland te gaan. Zelfs niet als minister van Defensie Castlereagh het hen opdraagt. Daarbij hebben de commandanten en artsen ter plaatse gefaald. Ze ondergaan de gebeurtenissen in plaats van, in de geest van Pringle, gunstiger voorwaarden te scheppen. De zieken worden niet geïsoleerd maar juist samengepakt in smerige omstandigheden. Ook verloopt de evacuatie per schip naar Engeland veel te traag. De enquête legt de slechte aansturing van de Engelse militaire gezondheidszorg bloot. De keuze van de senior geneesheren van de Army Medical Board heeft meer te maken met patronage dan met zorg voor het welzijn van de soldaat. Ieder lid is min of meer autonoom op zijn eigen gebied. Onderlinge competenties, privébelangen en privépraktijken eisen de meeste aandacht. Zelfs tijdens de Napoleontische oorlogen wordt dagelijks maar twee uur uitgetrokken voor de medische belangen van het Britse leger. Het lijkt erop dat bij een sterk centraal gezag, zoals onder Napoleon, meer aandacht wordt geschonken aan militaire gezondheidszorg dan bij een parlement met een standenmaatschappij, zoals in Engeland. Zo bepaalt Napoleon per decreet al op 11 september 1809 dat de Franse en Nederlandse troepen, die Antwerpen verdedigen, verwijderd moeten blijven van de moerasgebieden langs de rivieroevers. Nederland wordt na de Bataafse Omwenteling van 1795 naar Frans voor-



Vlissingen na het bombardement. (Collectie Zeeuwse Bibliotheek/Beeldbank)

beeld ingericht. Er komt een 'Bureau van Gezondheid over de Armee en de Hospitalen der Bataafsche Republiek'. Onder leiding van de Leidse hoogleraar Brugmans wordt de militaire gezondheidszorg hervormd, kundige officieren van gezondheid aangesteld en een groot militair hospitaal te Leiden ingericht. Brugmans volgt daarbij nieuwe medische inzichten die onder invloed van de Verlichting zijn ontstaan. Het kan niet anders dan dat hij met het werk van Pringle is vertrouwd. In 1809 worden de aan Brugmans toevertrouwde patiënten verwijderd uit het koortsgebied en in hospitalen in Bergen op Zoom, Breda, tot zelfs in Den Bosch en Leiden verpleegd. Volgens Brugmans herstelden de meesten, slechts enkelen bezweken.

Achterlopen

Zonder een revolutie zoals op het continent blijft het Britse leger voortbestaan in zijn oude structuur van regimenten met een grote mate van (medische) zelfstandigheid, een enorm standsverschil tussen de soldaten en de door de adel gedomineerde legerleiding en een minimale aansturing door het ministerie van Oorlog. De verlichtingsgedachte dat de staat verantwoordelijk is voor zijn onderdanen en dat de gezondheid van soldaten daartoe behoort, lijkt in 1809 nog niet doorgedrongen bij de Engelse regering. Dat de Engelse gezondheidszorg in 1809 achterloopt bij die van het continent blijkt uit het voor medisch-historici vrij unieke fenomeen dat de Zeeuwse koorts op dezelfde plaats en tijd de Britse en de Frans-Nederlandse troepen belaagt. De laatsten komen er qua zieken beduidend beter van af. De verklaring hiervoor moet worden gezocht in het verschil in militair-geneeskundig management, leiderschap en ethiek.



Engelse beschieting van Vlissingen, augustus 1809.

Walcheren in de schaduw

door Hans van Lith

Tot verdriet van Zeeuwen en veteranen staat de bevrijding van Walcheren en daarmee de vrije toegang tot Antwerpen in 1944 een beetje in de schaduw van 'Arnhem'. Ten onrechte. De strijd is bitter en hard, de uitkomst medebepalend voor de afloop van de oorlog. Bovendien wordt de slag om de Schelde gewonnen. In tegenstelling tot die om Arnhem.

Als op 4 september 1944 Antwerpen is bevrijd, krijgt de geallieerde legertop ruzie. Montgomery wil direct naar het Roergebied, Eisenhower dringt aan op het vrijmaken van de toegang tot de Antwerpse haven, omdat de aanvoerlijnen vanaf de Normandische havens veel te lang zijn geworden. Montgomery drijft zijn zin door en 'Market Garden' krijgt voorrang. Pas na het verlies van Arnhem starten de voorbereidingen voor de operatie 'Scheldemonding'. In die verloren periode brengt het Duitse 15e leger zich met 80.000 man, 600 stukken geschut en alle voertuigen – via Zeeuws-Vlaanderen en over het water – in veiligheid. Ze consolideren hun posities in Zeeland en West-Brabant. Walcheren, dat met zijn kustbatterijen de toegang tot Antwerpen blokkeert, lijkt onaantastbaar.

14

Bommen op de dijken

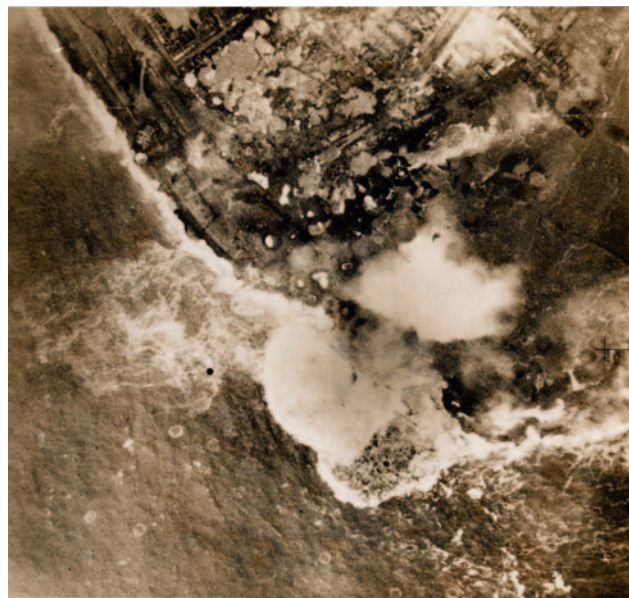
Na een bittere strijd veroveren Canadezen, Britten en Polen Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Beveland, onmisbare uitvalsbases voor de aanval op Walcheren. Om de zes zware geschutsbatterijen op het eiland uit te schakelen, willen de geallieerden de dijken bombarderen, zodat Walcheren onder water komt. Een moeilijk besluit omdat de burgerbevolking daarvan zeker te lijden heeft. Vervolgens zullen in Vlissingen en Westkapelle landingen worden uitgevoerd. 'Operatie Infatuatie 1 en 2' zal op 1 november 1944 plaatsvinden. Ook via de Sloedam zullen Britten en Canadezen oprukken. De dag vóór en de morgen ván de operaties zal de RAF luchtaanvallen uitvoeren op de Duitse kustverdediging. Zo is het plan.

Op 2 oktober roept Radio Oranje de bevolking op direct te evacueren. Vliegtuigen werpen pamfletten af: 'De vijand wordt gebombardeerd, vertrek onmiddellijk uit Walcheren!' Niettemin, velen blijven ...

Op 3 oktober bombardeert de RAF de dijk bij Westkapelle. Ook het dorp wordt getroffen. Een aantal Westkapellaars heeft bescherming gezocht in de kelder van de 'Molen van Theune'.



Eenheden van de Eastern Flank Support zetten koers naar Walcheren. (Collectie R. Blyth)



Dijkdoorbraak Westkapelle na het bombardement. Foto gemaakt door de RAF. (Collectie Legermuseum)

Na het bombardement sluiten zware brokstukken de toegang af. 47 mensen verdrinken jammerlijk als het water binnenstroomt. Vier dagen later vallen bommen op de Nolledijk bij Vlissingen en de dijk bij Rithem. De kom van Walcheren loopt nu snel onder. Duitse bunkers in de lage gedeelten worden uitgeschakeld, maar de kustbatterijen blijven droog, al zijn hun aanvoerlijnen afgesneden.

De aanval

Wegens mist boven de Britse vliegvelden kan de RAF geen voorbereidende aanvallen uitvoeren op de zware kustbatterijen rond Domburg, Westkapelle en Zoutelande. Deze blijven in werking. Niettemin gaan de plannen door. In de avond van 31 oktober 1944 vertrekken 41, 47 en 48 Royal Marine Commando en No. 10 Inter-Allied Commando met slecht weer vanuit Oostende richting Westkapelle. Bij de commando's ook Nederlanders, Noren en Belgen. Het Support Squadron Eastern Flank – een van de Britse marine-eenheden die de boten bij de landing met hun geschut beschermen – vangt grotendeels de klappen van de Duitse kustartillerie op en lijdt zware verliezen. Veteraan Richard Blyth van de Royal Navy vertelt: "Wij bereikten Walcheren tegen tien uur 's ochtends en waren toen al zo vaak door Duits granaatvuur getroffen dat we kort daarop zonken. We hebben ongeveer drie uur onophoudelijk op de Duitsers gevuurd. Een landingsboot kwam langsij ons schip toe we zinkende waren. We laadden eerst de gewonden over en daarna gingen de overlevenden aan boord." Het slagschip HMS Warspite en de monitoren HMS

Roberts en HMS Erebus beschieten de kustbatterijen, maar wegens gebrek aan luchtwaarneming (zie boven) is het resultaat beperkt. Ondanks ernstige verliezen komen de commando's en hun ondersteunende eenheden, waaronder tanks, rond het middaguur aan land. Een deel rukt op richting Zoutelande, een ander deel richting Domburg. De Duitsers zijn niet van plan hun versterkingen op te geven en in het duingebied breken bloedige gevechten uit. Keer op keer lopen de commando's storm tegen de zwaar verdedigde batterijstellingen. De gevechten duren dagen lang en pas op 8 november capituleert de laatste batterij, de W19, bij Vrouwenpolder.

Silhouet van de molen

Vroeg op 1 november vertrekken mannen van No. 4 Commando – ook hierbij zijn Nederlanders – met ondersteuning in landingsvaartuigen vanuit Breskens naar Vlissingen.

Later volgen onderdelen van de 155th Infantry Brigade. De overtocht is een ongewisse operatie. Het is aardedonker en de commando's weten niet of ze de juiste richting hebben. Dan wordt plotseling het silhouet van een molen op de dijk zichtbaar. Die staat naast het Slijkhaventje, hun landingspunt. Ze verrassen de Duitsers en veroveren een stuk veldgeschut, dat ze direct zelf in gebruik nemen. Zes commandogroepen – ongeveer 550 man – gaan aan wal. Felle straatgevechten breken uit, overal loeren sluipschutters. Dan landen ook de infanteristen van het 155e. Op 3 november verovert het 7th/9th Battalion Royal Scots het Duitse hoofdkwartier in Vlissingen, het versterkte Hotel Britannia en nemen de commandant kolonel Rheinhard gevangen. De volgende dag is Vlissingen bevrijd. Bijkomend geluk is dat de Duitsers er niet in zijn geslaagd de havens en werven van de Koninklijke Maatschappij De Schelde op te blazen. Het verzet maakte diverse aangebrachte ladingen tevoren al onschadelijk.

Hel van de Sloedam

Eind oktober staan de Canadezen op Zuid-Beveland voor de Sloedam. De 5e Canadese infanteriebrigade moet via deze kale dijk een bruggenhoofd vestigen op Walcheren, waarna de 157e brigade van de Britse 52e divisie verder zal oprukken. Op 31 oktober valt de 'Black Watch of Canada' aan. Ondanks bloedige



De landing bij Westkapelle. (Collectie NIMH)



Commando's vuren met een drie-inchmortier. (Collectie Legermuseum)

verliezen bereiken ze uiteindelijk de kust van Walcheren, maar ze worden teruggeslagen. Op 2 november lossen de Britten van de 157th Infantry Brigade hen af. De Duitsers blijven echter voorlopig baas over de Sloedam. De geallieerden krijgen inmiddels contact met P. Kloosterman, een verzetsman uit Nisse. Een arbeider die op de schorren en slikken tussen Zuid-Beveland en Walcheren werkt, heeft hem uitgelegd hoe je bij laag water het labyrint van kreken en ondiepten kunt oversteken. Ook worden luchtfoto's gemaakt. In de nacht sluipen en varen de mannen van de 52e naar de overkant en vestigen een bruggenhoofd. Dan kunnen de bevrijders massaal oversteken. Op 4 november is Walcherens' oostkust vrij.

'Tanks' in Middelburg

Intussen ligt Middelburg onder vuur. Volgens geruchten wil vestingcommandant luitenant-generaal Wilhelm Daser zich aan een tankeenheden overgeven; alléén aan tanks! Twee Nederlanders, de arts E.L. Nauta en politieman Van Holst weten – ieder apart – met een bootje uit Middelburg te ontsnappen. Nauta vaart naar Zoutelande, waar hij de geallieerden attent maakt op de overgavebereidheid van Daser. Tevens probeert hij de beschieting van Middelburg te laten ophouden. Vergeefs. Hij krijgt te horen dat deze vanaf Zuid-Beveland plaatsvindt. Van Holst op zijn beurt brengt in Vlissingen het capitulatiebericht. Ook het verzet geeft het via de radio door. Een gok, maar het is te proberen! Vanuit Vlissingen gaan dertien Buffaloes – amfibische rupsvoertuigen, maar beslist geen tanks – met Britse infanteristen, een Noorse tolk en een Nederlandse gids J. Kamermans, onder commando van majoor R.H.B. Johnston naar de Zeeuwse hoofdstad. Johnston wordt ter plaatse tot kolonel 'bevorderd' want Daser capituleert niet voor een lagere officier. Het plein voor het hoofdkwartier stroomt vol met Duitsers die zich overgeven. Het handjevol Britten krijgt het er benauwd van. Op 7 november komt versterking en valt Middelburg definitief in geallieerde handen. Op 10 november bevestigt het Duitse 'Wehrmachtsbericht' het verlies van Walcheren. Op 26 november is de Westerschelde mijnenvrij en Antwerpen bereikbaar. De bevrijding van Walcheren kostte 1.250 geallieerde doden.

Met dank aan 'Vriend' Jan Wigard, oud-documentalist van het Zeeuws Documentatiecentrum in Middelburg en kenner van Walcheren 1944 (www.wigard.nl).

AGENDA

Tentoonstellingen

| | |
|----------------------|---|
| t/m 12 juni 2011 | Foto-expositie 'Vertrek uit Afghanistan; een missie op zich'. In samenwerking met de Audio Visuele Dienst Defensie (AVDD) |
| t/m december 2011 | 'Klap op de vuurpijl, bijzondere boeken over vuurwerk, 1600-1900' in het Collectie Informatie Centrum |
| t/m 31 december 2011 | Toernooiridders. Klaar voor de strijd? |
| permanent | Prins Maurits en de Tachtigjarige Oorlog |
| permanent | Onder Vuur. Militaire dilemma's, interactieve filmpresentatie |
| permanent | Actie Zone: van groentje tot generaal in drie kwartier |
| verwacht | De collectie kruisbogen van het museum krijgt in juni een vaste plek in de expositie |
| verwacht | 'Snipers' vanaf september |

Activiteiten in het museum

| | |
|--------------------------------|---|
| 1 t/m 8 mei 2011 | Meivakantie: historische personages geven een beeld van hun ervaringen tijdens de oorlog; een soldaat vertelt het indringende verhaal van zijn ervaringen bij de Grebbeberg en een verzetsvrouw vertelt hoe het was om tijdens de oorlog te leven, hoe het eraan toeging in het verzet en welke spullen ze smokkelde. Tijdens de activiteit 'schieten onder dekking' leren kinderen hoe deze infanterietactiek in elkaar zit. |
| 5 mei | Op donderdag 5 mei viert het museum de bevrijding. Op het buitenterrein is een 25-ponderkanon te zien en wordt er uitleg gegeven over de techniek achter dit kanon. Er is muziek uit deze periode. Bovendien is het museum 5 mei gratis toegankelijk. |
| 2 juli t/m 15 augustus 2011 | In de zomervakantie kun je dagelijks slingeren met de trebuchet (blijde). Ook vinden er diverse activiteiten plaats rondom de tentoonstelling 'Toernooiridders' zoals een kindertoernooi. |
| 10 en 11 september | Monumentenweekend: gratis toegang |

Speciaal voor Vrienden

| | |
|------------|--|
| 5 mei 2011 | Voorbezoeking militariaveiling Van Stockum |
|------------|--|

Voor meer informatie en het exacte programma zie: www.legermuseum.nl.

Het CIC is ook geopend op de eerste zaterdag van de maand. Hebt u vragen over de collectie (ook te stellen via vraagbaak@legermuseum.nl) of wilt u onderzoek doen naar een specifiek militair-historisch onderwerp, dan bent u van harte welkom.

21 mei: interactieve Vriendendag

Op zaterdag 21 mei wordt in het Legermuseum een bijzondere interactieve Vriendendag gehouden over het onderwerp 'leven als militair'. Centraal hierbij staan diverse militaire figuren uit onze geschiedenis. Het Legermuseum zoekt uit hoe je het publiek in de nieuwe vestiging op zo pakkend mogelijke manier met hen kennis kunt laten maken. De conservatoren hebben een 'straatje' met proefopstellingen opgebouwd. De opstellingen hebben het 'leven als militair' van deze historische personen tot onderwerp. Ze zijn heel verschillend: groot, klein, donker, licht, theateraal, traditioneel. Gebruikt worden vitrines, foto's, persoonlijke voorwerpen, audiovisuele hulpmiddelen enzovoort. De diverse doelgroepen – onder wie de Vrienden – wordt nu gevraagd hun kritisch oordeel te vellen over deze try-out. Welke sfeer spreekt het meeste aan? Via welke methode kunnen de bezoekers het leven van de historische militair het best begrijpen en aanvoelen? Opzet is de Vrienden op 21 mei vooraf te vragen welke verwachtingen zij hebben, vervolgens bekijken zij de opstellingen – waarbij hun reacties worden geobserveerd – en tot slot vinden groepsgesprekken plaats om de ervaringen te peilen. De uitnodigingen voor deze bijzondere en spannende bijeenkomst zijn inmiddels verstuurd.

Hans van Lith

NIEUWE VRIENDEN

J.A. van Oel Hilversum

OOK VRIEND WORDEN?

Zie www.vriendenlegermuseum.nl

Uw Vriendschap wordt beloofd:

- vernissages in museum (inclusief gratis introductie)
- het jaarboek Armamentaria
- driemaal de Nieuwsbrief
- deelname aan jaarlijkse Vriendendag
- gratis toegang tot museum en bijzondere tentoonstellingen

COLOFON

De Nieuwsbrief verschijnt driemaal per jaar.

| | |
|---------------------------|---|
| Redactie | Hans van Lith Hans Buurman Edwin Ouwejan Marije van Thiel Ed Coumans (eindredactie) |
| Vormgeving en drukwerk | De Swart BV, Den Haag |
| Uitgever | Stichting Vrienden van het Legermuseum |
| Secretariaat | Antwoordnummer 11228, 2600 WC Delft tel.: (015) 214 23 76* fax: (015) 214 39 16 *alleen op donderdag- of vrijdagmorgen e-mail: secretariaat@vriendenlegermuseum.nl |
| Website | www.vriendenlegermuseum.nl |
| Webmaster | Henk Goos |
| Webredacteur | Guus van Leeuwe |
| ISSN | 1569-4305 |